

Галонська О.І.

доцент, Харківська державна академія
дизайну і мистецтв

ТЕАТРАЛЬНА КРИТИКА ХАРКОВА ПРО МАЛІ ТЕАТРАЛЬНІ ФОРМИ МІСТА (1909-1922 РР.)

Анотація. Аналіз роботи театральних видань в контексті творчої діяльності театрів малих форм Харкова в указаний період.

Ключові слова: театр малих форм, Харків, репертуар, жанр, рецензія.

Аннотация. Галонская О.И. Театральная критика Харькова о малых театральных формах города. Анализ работы театральные издания в контексте творческой деятельности театров малых форм Харькова в указанный период.

Ключевые слова: театр малых форм, Харьков, репертуар, жанр, рецензия.

Annotation. Galonskaya O.I. Theatrical criticism of Kharkov about the Known theatre form of city. Analysis of work of theatrical editions in the context of creative activity of theaters of the Known theatre form in an indicated period.

Keywords: the Known theatre form, Kharkiv, repertoire, genre, review.

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень. Останнім часом, до питань, котрі стосуються історії української театральної критики, звертається не мало дослідників. Відомі київські мистецтвознавці Г. Липківська [6], В. Собіянський [9], А. Поліщук [7], одеська дослідниця А.Білик [2], харківський історик-краєзнавець Ю.Полякова [13], у своїх статтях приділяють увагу становленню та розвитку театральної критики та окремим її постатям. У даній розвідці ставимо собі за мету розглянути діяльність театральної критики Харкова в контексті розвитку малих театральних форм міста (1909-1922 рр.)

Виклад основного матеріалу. Разом із становленням і розвитком театрів малих форм у Харкові відбувалося паралельне становлення театральної критики, яка посідала помітне місце у видовищній культурі, будучи генератором сценічної практики, виразником художніх смаків глядацької аудиторії міста. Білик А. пише: «...< критика > театральної науки є цінним інформаційним банком, без якого неможливе адекватне розуміння феномена українського театру й визначення його місця в європейському сценічному контексті [2, с.3]. Критика є базовою складовою в системі посередників, які забезпечують зв'язок мистецтва з суспільством і публікою. Особливістю критики є універсальність її впливу на систему театральних художніх відносин, певне корегування їх розвитку і, навіть, частковий її вихід на забезпечення управління і регулювання театральної діяльності.

Театральне життя в Харкові підтримувалося численними періодичними виданнями. У 1907 р. починає видаватися «Театральний листок», з 1911 р. почав виходити «Вестник опер», а з 1912 р. почали видавати «Театральний кур'єр» і театральну програму «Объявления», 1916 р. «Театральний смотр Харькова». Крім них виходили: «Артистический мир» (1909-1910 рр.), «Труд и искусство» (1911-1912 рр.), «Дни нашей жизни» (1912 р.), «Друг искусства» (1913 р.), «Мир артистов» – тижневик театрів, вар'єте, цирків, спорту, кінематографа і інших видовищ (1912-1913 рр.), «Литературные вечера» (1912-1914 рр.), «Юг» – журнал, присвячений інтересам кінематографії (1915-1916 рр.), «Программа театра новой оперы» (1913-1914 рр.), «Сириус» – двотижневий журнал поезії, критики і мистецтва (1916 р.) і газети «Последние новости сезона» (1907-1916 рр.), «Театральная газета» (1912-1913 рр.), «Экран» (1913 р.).

Одеський театральний критик Л. Камишніков, гостювавший 1910 р. у Харкові, в рубриці «Заметки об искусстве» місцевої газети пише: «Искусство в провинции всегда случайно, приходит гатролями, и в этом его трагедия, в этом причина почему мы искусством увлекаемся, но не любим его, почему оно нам интересно, но не необходимо. Поэтому необходимы рассадники красоты местные, постоянно следящее за всем, что рождает культурная человеческая мысль и чувство. Таковыми рассадниками должны и могут быть провинциальные художественные общества с центральным источником искусства» [3]. Л. Камишніков сам являвся автором мініатюр. До того ж він належав до

Надійшла до редакції 09.11.2011

числа тих, кому підвладний рідкий жанр театрального огляду. Борис Бобович, його відданий партнер по критичному цеху, так писав про Л. Камишнікова: «В житті чуйний, добрий та послужливий... Як театральний критик, серйозний, мудрий та об'єктивний» [4, с. 11]. Як головний редактор журналу «Театр и кино», а згодом і газети «Театральний день», він надавав місце широким журналістським колам, як трибуни для висвітлення роботи одеських театрів малих форм. Не дивно, що автор замітки, так категорично висловлювався на адресу харківських театрів – воочевидь він був вихований естетикою одеського артистичного кабаре «Бибабо», яке відкрилося приблизно у той ж період (1909 р.). Тож критика Л. Камишнікова, на рахунок харківських театрів мініатюр була доречною та об'єктивною.

Основною темою критики, щодо харківських театрів мініатюр того часу, було питання про створення нового репертуару для театрів мініатюр. О. Алексєєв у книзі «Серйозне та смішне» писав: «... жанр щойно створився, ще тільки визначався, в цьому була його складність і його...легкість. Складність у тому, що прем'єри давали щотижня, а ніякої спадщини, окрім водевілів не було і театри знаходились у постійних пошуках нового репертуару. Легкість, полягала у новизні жанру» [1, с. 77].

Визначною харківською фігурою, що піднімала проблеми репертуару театрів мініатюр був Мілій Стрьомін – театральний критик, який на шпальтах газет писав: «В Харькове пионером «миниатюрного» дела был Давид Гутман, создавший характерный театр «Голубой глаз». Каждый из этих театров имел перед собой определенное задание, общую идею. И пьесы соответствовали заданию, соответствовали идее» [8]. М. Стрьомін, у своїх цілком критичних рецензіях на рахунок харківських театрів малих форм, все ж таки констатував той факт, що перші пошуки таких театрів малих форм як от «Голубой газ», «Сценічна студія» створили певну епоху «...как создал ее, напр., Вертинский со своими песенками» [8].

Інший харківський критик М. Евенлієв про репертуар театру С. Сарматова писав цілком критично: «Постановка весьма сценической бульварной комедии Острожского «Все хороши» блестяще разыгранная труппой Комедии во главе с Мичуриным и сопутствующая разухабистым оркестром, наигрывающим в антрактах «Яблочко» и «Карапет», представляет собой безусловно антихудожественное явление и создает «букет», который очень дурно пахнет. Традиции фарса и Сарматовского театра, по-видимому, очень крепко угнездились на сцене «Комедии». Несколько хороших пьес «Маленькая женщина с большим характером», «Ветеран», «Комедия двора», «Трактирщица», очевидно, не служат типичными для театра, так как проходят при пустом зале и «без огня» <...> Обиднее всего, что труппа имеет в составе недюжинные силы и что последние преступно расточаются...» [10].

Загалом, на відміну від театральних рецензій, де впершу чергу увага критика приділялась роботі режисера, основними темами рецензій на постановки театрів малих форм стала акторська майстерність

та репертуар. Поступово серед фахових критиків склався новий тип рецензії, в якому розбір вистави здійснювався за принципом обов'язкової оцінки кожного номеру, що становив собою композиційно-смыслову завершеність. За приклад візьмемо рецензію на постановку п'єси Є. Міровича «Театр купця Епишкина» у театрі мініатюр І. Пельтцера: «Поставлена и разыграна пьеска Миревича очень хорошо; вполне на местах г-жи Скокан, Стрешнева, Мильская, г-да Хенкин, Барбе, Лазарев, Златогоров и Павлов... Поставит «Театр купца Епишкина» для г. Пельтцера – большое гражданское мужество. С другой стороны – эта постановка обязывает хотя бы к тому, чтобы театр Пельтцера как можно меньше походил на театр Епишкина...» [11].

Важливу роль у театральних виданнях Харкова початку ХХ ст. відігравав ілюстративний матеріал, який виконував інформаційну, оформлювальну та рекламну функції. Не менш помітну роль грали обкладинка, назви рубрик, заставки тощо. Дослідниця Білик А. рекламу в театральній періодиці розподіляє на декілька груп: 1) інформація про актора (колектив) напередодні гастролей; 2) самореклама (розміщувалася в періодичних органах, що обслуговували в першу чергу акторів кабаре та театрів мініатюр, та передбачала публікації фотокарток виконавців); 3) реклама театральних аксесуарів та презентація театральних шкіл та курсів [2, с. 82]. Газети завжди були у вирі театральних подій: сліdkували за прем'єрами в усіх театрах міста, бенефісами акторів, миттєво реагували на успіх того чи іншого спектаклю.

Початок 1918-1920 рр. – доволі короткий період, коли по містах Харкова Одеси, Києва зібралася інтелектуальна еліта Російської імперії. Події громадянської війни відбилися на розвитку театрів малих форм усіх міст, і зокрема Харкова. Влада змінювалася досить часто, черговий режим не встигав надати своїм порядкам стійкого характеру.

З 1918 р. у Харкові видається «Театральний журнал» великий ілюстрований тижневик, присвячений театрові, який видава М. Кіреєв. До постійних рубрик журналу входили: «Театр», «Балет», «Музика», «Естрада», «Екран», «Спорт», тощо. Маючи власних кореспондентів у Києві, Одесі, Ростові, Москві, Варшаві, Вені, Берліні, журнал постійно публікував місцеву, та загальномистську хроніку, фейлетони, оповідання, п'єси та вірші різних авторів. Головним редактором був Де-Гріс, приймали участь М. Агнівцев, М. Аркадін, С. Ауслендер, А. Баров, М. Гроздінський, І. Туркельтауб, Л. Нікулін. Художнє оформлення журналу виконували художники Є. Агафонов, В. Бобрицький, та ін.

Найбільш цікавим у змістовному та художньому плані був журнал «Творчество», який виходив з перервами у 1918-1921 рр. під егідою «Художнього цеху». Розділ «Хроніка» відслідковував події творчого життя Москви і Петрограду, що свідчить про орієнтацію журналу на ці міста Російської імперії. Літературна частина складалася із віршів О. Блока, М. Гумільова, А. Ахматової, Ф. Сологуба, М. Кузьміна, О. Мендельштама та інших авторів. На сторінках журналу деталь-

но аналізувалася робота членів «Художнього цеху», художників М. Мане-Кац, Е. Штейнберга, К. Костенко, С. Агафонова. Ще одним журналом, у якому значна увага приділялася театральній студії П. Ільїна був «Театральний журнал», у якому повідомлялося коли відбудеться та чи інша вистава, публікувалися лекції з історії театру.

Поряд з «Театральним журналом» з 1919 р. виходить «Театральний вестник» – орган Театрального комітету Харківського губернського відділу народної освіти. На його сторінках широко освітлювалася діяльність харківських театрів: Українського Радянського театру, Театру Будинку освіти ім. А. Луначарського (Малий театр), Театру комерційного клубу, ім. К. Лібкнехта та III Інтернаціоналу, Робітничого театру республіки, Єврейського театру «Унзер Вінкль» та ін. На шпальтах видання аналізувалися сценічні образи акторів А. Мічуріна, А. Сокольського, О. Молчанова; вистави режисерів Б. Глаголіна, К. Грекова, В. Вільнера, Р. Борисова, О. Білецького. У кожному номері журналу подавалися афіші театрів, де вміщувалися назви вистав, перелік дійових осіб та виконавців, короткий сюжет п'єси. Загалом, на сторінках «Театрального вестника» широко освітлювалося театральне життя, публікувалася низка рецензій на найбільш визначні вистави того часу. Кожна рецензія мала у собі такі обов'язкові складники як орієнтування автора рецензії у театральному сьогоденні, опис дії п'єси, відгук на гру акторів, аналіз задуму режисера, і зовсім не багато інформації про сценографію вистави.

З 1922 р. також видається «Театр, література, музика, балет, графіка, живопис, кино». Вже сама його назва говорить про те, що у журналі висвітлювалися всі сторони мистецького життя Харкова. Та все-ж таки основна увага журналу була направлена на роботу харківських театрів. Рецензії на вистави, в основному подавалися без підпису, а теоретичні статті про театр писали В. Карлелін, П. Краснов (Петроній), І. Туркельгауб, Л. Нікулін, Б. Глаголін та інші. Поряд із серйозними статтями зустрічаємо епіграми, шаржі, фейлетони із репертуару харківських театрів.

На частіше рецензії харківської преси зазначеного періоду можна розподілити за такими тематичними критеріями як рецензія на прем'єру, рецензія на бенефіс приїзжого чи місцевого прем'єра, рецензія на виставу поточного репертуару, тощо. Іноді автори рецензії зверталися напряму до читача, намагаючись привернути його увагу до актуальних театральних питань що відбувалися у місті, вони акцентували увагу на достоїнствах акторського виконання та недоліках (а часто і відсутності) режисерського вирішення спектаклю.

Ще один театральний автор, Л. Каплан аналізуючи театральну ситуацію Харкова на початок 1919 р. говорить про заселення останніми роками великої кількості театрів мініатюр, число яких кожен день збільшується. Мініатюри заповнили всі театральні приміщення, витісняють кінематографи, сильно впливаючи на репертуар драматичних театрів [5]. Одноманітність і плоскість всіх цих театриків, була прямо пропорційною їх кількості. Після встановлення у грудні 1919 р. в Харкові радянської влади діяльність

театрів мініатюр стала зазнає багато в чому заслуженої критики. Так, у квітні 1920 р. на сторінках журналу «Театральные известия» критик М. Чорний пише: «Репертуар может и должен быть единым для всех театров, большого ли (1-й Советский) или «коллектива миниатюр и зрелищ» на Екатеринославской, как сказано в афише. Разница может заключаться лишь в технических условиях сцены, в размере и способе осуществления данной постановки. Пьесы героического репертуара, пьесы «высокого», не слащавого романтизма, полного внутреннего революционного пафоса, пьесы здорового смеха, смеха народа, сознающего свое право торжествовать и веселиться, пьесы-сатиры, в которых клеймятся мещанская пошлость, косность и глупость и те истинно революционные пьесы современности, где агитационный материал облечен в истинно художественную форму – вот репертуар каждого советского театра» [14]. Один з кореспондентів «Театрального кур'єра» нарікав: «Мініатюри заповнили всі театральні приміщення, витісняють навіть життя. Одноманітність же і плоскість всіх цих театрів переважно прямо пропорційна їх кількості» [5]. Після революції в Харкові деякий час працювали актори і музиканти, яких голод змусив бігти зі столиць на південь. У місті в той час зосередилися незвичайні творчі сили. Багато з тих артистів, що опинилися в Харкові виявилися в еміграції, деякі пізніше повернулися в Москву або Петроград.

Оглядач журналу «Художественная жизнь» пише: «Кожен день приносить відомості про горезвісні «кабаре», що вже відкрилися, відкриваються, прогоріли і знов виникають на попелищах, причому кожне кабаре обов'язкове найчудовіше і обов'язково за типом «Летучей мыши» [8]. Так, наприклад в приміщенні кінематографа «Боммер» було відкрито кабаре «Інтим»; у підвалі кафе «Ренесанс» відкривалося кабаре «Піторекс», в підвалі кінематографа «Модерну» теж відкривалося кабаре, де працював режисером Ю. Е. Озаровський; група колишніх офіцерів відкривала кабаре «Аполло», лаври колишніх офіцерів не давали спати студентам, унаслідок чого виникає ідея відкрити «Студентське кабаре». Також відкривалося кабаре «Куточок друзів театру»; кабаре в ресторані «Росія», тощо. Достаток кабаре і театрів був пов'язаний як із надлишком творчих сил, так і з тим, що постановка мініатюр була малобюджетною та не вимагала великих витрат на декорації і костюми.

Тим часом влада увесь час намагається підпорядкувати діяльність театрів мініатюр. Хроніка журналу «Художественная жизнь» подає повідомлення про організацію в Харкові малого театрального тресту, головним завданням якого буде об'єднання всіх театрів малих форм під єдине управління, для підвищення в них господарчої та художньої частини [8]. Брак репертуару, дефіцит на місцевих талановитих акторів, більшість яких не мала професійної освіти, занадто високі гонорари на популярних виконавців, – все це постійно обговорюється на сторінках преси. Про це свідчить невелика, але змістовна стаття Мілія Стрьоміна (Сергія Михайловича Проскурніна) «По театрам мініатюр», у якій автор відзначає, що місцеві

театри із своїм вульгарним репертуаром далекі від дійсного театру мініатюр. І навіть «Табакерочка», театр, який часом показував витримані програми, почала перетворюватися в «кабакерочку» [12].

Як бачимо, по театрах мініатюр Харкова існує не підбір а випадковий, хаотичний набір номерів, звідси і витікає не театр а атракціон різнобарвності та різностильовості. Побудова мініатюр, сцен, окремих номерів, всієї програми в цілому – вимагала особливих, раніше не відомих режисерських засобів, що не використовувалися у драматичному театрі. Специфіка жанру малих форм передбачала застосування абсолютно нових підходів у режисурі. Та функції режисера театрів мініатюр виконували самі артисти чи антрепренери, і зводились до схематичного поєднання підготовлених провідними артистами номерів, різноманітних за формою та змістом. Про створення самостійного і завершеного видовища, у якому б номери логічно пов'язувалися між собою та були високого художнього рівня – художні керівники та власники театрів, у більшості випадків не дбали.

Висновок. Різні погляди на театральний процес спричиняли бурхливі дебати та постійну дискусію, що було цілком природним в умовах становлення театральної критики. Видання були зацікавлені в подібній полеміці, оскільки вона підвищувала рейтинг. Об'єднання критиків навколо одного видання у багатьох журналах та газетах були умовним, оскільки у своїй більшості журналісти були співробітниками одночасно декількох видань.

Література:

1. Алексеев А. Г. Серьезное и смешное / А. Г. Алексеев. — М. : Искусство, 1967. — 123 с.
2. Білик А. А. Театральна критика Одеси в контексті міської видовищної культури (друга половина XIX — друге десятиріччя XX століття) : дис. ... канд. мистецтвозн. / А. А. Білик. — Х., 2009. — 205 с.
3. Камышников Л. Заметки об искусстве / Л. Камышников // Утро. — 1910. — 2 апр.
4. Кацанов Я. Из истории музыкальной культуры Одессы (1794-1855) / Я. Кацанов // Из музыкального прошлого : сб. очерков. — М. : Гос. муз. изд-во, 1960. — С. 393–459.
5. Каплан Л. Веселый театр / Л. Каплан // Театральный курьер. — 1919. — № 1. — С. 3.
6. Липківська Г. Десять років по ревізії. Погляд на вітчизняну сцену на рубежі століть // Вісник Львівського університету. Сер. мистецтвознавство. Вип. 1. — Л.: Львів. нац. ун-т ім. І.Франка, 2001. — С. 79–100.
7. Поліщук А.І. Жанрові модифікації на шпальтах сучасного щотижневого видання (на прикладі суспільно-політичної газети «Кієвській телеграф») / А.І. Поліщук // Вісник Київського міжнародного університету (журналістика, медіалінгвістика, кінотелестудієзнавство). — 2008. — С. 105–110.
8. По театрам // Художественная жизнь. — 1922. — №2. — С. 7–9
9. Собіянський В. Музично-театральне життя столичного Харкова в публікаціях І. Туркельтауба // Харків у контексті світової музичної культури: події та люди: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 3-4 квітня 2008 року. — Х.: ХДАК, 2008. — С. 147.
10. Театр т-ва артистов Сарматова // Театральный курьер. — 1919. — № 10. — С. 12.
11. Театр миниатюр Пельтцера // Юж. край. — 1915. — 17 авг.
12. Театр «Табакерочка» // Художественная жизнь. — 1922. — № 3. — С. 11.
13. Черняев Н.И. Из харьковской театральной старины: сборник статей: / Черняев, Николай Иванович, Полякова, Юлиана Юрьевна, Пилипчук, Ростислав Ярославович. — Х. : Экограф, 2010. — 655 с.
14. Чорний М. По театрам / М. Чорний // Театральные известия. — 1920. — № 3. — С. 9.